

TADEUSZ POBOŻNIAK (1910–1991)

e wrześniu 1993 r. odbyła się w podkrakowskich Przegorzalach sesja mająca upamiętnić 100-lecie powołania katedry sanskrytu na Uniwersytecie Jagiellońskim. Jednak człowiek, któremu studia indianistyczne zawdzięczają bardzo wiele, był obecny już tylko we wspomnieniach uczonych z wielu ośrodków akademickich całego świata. Tadeusz Pobożniak, żywe ogniwo pomiędzy momentem zawieszenia krakowskich studiów indianistycznych w 1948 r. i ich ponownym uruchomieniem w r. 1973, tego jubileuszu nie doczekał. Zmarł 26 stycznia 1991 r., w wieku 80 lat. W pamięci wielu pokoleń indianistów i członków krakowskiego Oddziału Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Indyjskiej pozostał przede wszystkim jako nauczyciel. Tytułowaliśmy go profesorem, choć tylko po śmierci Heleny Willman-Grabowskiej był profesorem w zastępstwie, a jego akademicka kariera zakończyła się habilitacją. Kiedy w 1973 r. znalazłem się wśród garstki studentów reaktywowanej indianistyki, nie mogłem wyjść z podziwu dla człowieka, który prowadził z nami 27 godzin zajęć tygodniowo, tryskając przy tym humorem i zachowując trzeźwość umysłu, której nam często brakowało. Jego erudycja zawsze była w stanie sprostać naszej ciekawości i pytaniom. Jego znajomość języków przyprawiała nas o kompleksy. Choć wiecznie zapracowany, był zawsze dla nas dostępny i w domu, i w czytelni profesorskiej w Jagiellonce. Zaopatrywał nas w książki i słowniki z domowej biblioteki, cierpliwie czytał i poprawiał nasze prace. Nigdy nie stwarzał sztucznego dystansu, pomny zapewne własnej drogi życiowej.

Urodził się 2 lipca 1910 r. w Krakowie, w ubogiej rodzinie woźnego miejskiego. Po nauce w gimnazjum klasycznym rozpoczął długie studia na Uniwersytecie Jagiellońskim. Studiował germanistykę u Spiridiona Wukadinowicia, językoznawstwo indoeuropejskie u Jana Rozwadowskiego i wreszcie indianistykę u Heleny Willman-Grabowskiej. Po uzyskaniu magisterium na podstawie pracy *Coniunctivus w „Atharwa-wedzie”* w 1938 r. został asystentem profesor Willman-Grabowskiej. W czasie okupacji pracował fizycznie, brał też udział w tajnym nauczaniu. W r. 1948 obronił pracę doktorską *Instrumentalis w Gatha*¹.

Był to znaczący etap rozwoju naukowego Pobożniaka. Będąc nie tylko indianistą, ale także indoeuropeistą, wykazywał pełną sprawność warsztatową, precyzję myślenia i wnioskowania. Wychodząc od podłoża indoeuropejskiego, omówił problem przypadku, postać i funkcję dopełniacza, także w staroindyjskim, głównie zaś w awestyjskich gatha oraz „nowszej” Aweście. Praca jest mocno podbudowana przykładami, polemiczna i ciekawa. To znamienne, że w swej ostatniej pracy uczony powrócił do Awesty, przekładając jeden z hymnów².

Po zawieszeniu działalności Katedry Sanskrytu pracował w Katedrze Językoznawstwa Ogólnego. Jego twórczość naukowa z tego okresu to uzewnętrznienie autentycznej pasji, zrodzonej jeszcze przed wojną — badania nad językiem i kulturą Cyganów.

¹ *The Instrumental in Gatha*, „Folia Orientalia” VII, 1965, s. 119–173.

² „Folia Orientalia” XXX, 1994, s. 139–143.

Indyjskie pochodzenie tej grupy etnicznej, język, w swej strukturze i słownictwie nowoindyjski, z wieloma odniesieniami do sanskrytu oraz osadem wędrowek i wpływów wielu języków Europy i Azji, to prawdziwe wyzwanie dla językoznawcy. Artykuły o fonetyce (*Liquid sounds in Gypsy language*)³, etymologii (*Imiona Cyganów polskich*)⁴, normie językowej czy pochodzeniu grupy Lowarów owocują wreszcie rozprawą habilitacyjną *Grammar of the Lovari dialect*⁵. Praca jest unikatową monografią dialektu tej grupy. Ponieważ Lowarzy zamieszkiwali Siedmiogród, Pobożniak w swoich badaniach miał okazję wykazać się znajomością nie tylko indyjskich podstaw dialektu, ale i wielu języków, jakie miały nań wpływ, m.in. węgierskiego i rumuńskiego. Autor omawia miejsce języka cygańskiego na tle języków indyjskich, pozycję dialektu lowari, fonologię i morfologię, stosując ujęcie diachroniczne. Ważną częścią pracy są listy wyrazów zapożyczonych z języków irańskich, armeńskiego, greckiego, rumuńskiego, węgierskiego, niemieckiego oraz wykazy pożyczek słowiańskich. Oprócz solidnego warsztatu indoeuropeisty podziw musi budzić ogrom zebranego materiału. Dialekt Lowarów, jak i, z drobnymi wyjątkami, pozostałe dialekty cygańszczyzny, nie ma literatury. Poza tekstami zebranymi przez innych badaczy Tadeusz Pobożniak poddał analizie teksty zgromadzone przez siebie samego. Trzeba wiedzieć, że grupa Lowarów wśród Cyganów jest uważana za wyjątkowo hermetyczną, co dodatkowo podnosi wartość pracy. Wszystkie wymienione prace były adresowane do wąskiego kręgu odbiorców. Nie wielka, lecz bardzo treściwa książeczka z PAN-owskiej serii „Nauka dla Wszystkich”, zatytułowana *Cyganie*⁶, to próbka popularyzatorskich talentów, którym uczony był wierny przez całe życie.

Innym z języków nowoindyjskich, któremu Tadeusz Pobożniak poświęcił wiele uwagi, jest hindi. Poszczególne zagadnienia gramatyki tego języka przedstawiał na posiedzeniach Komisji Orientalistycznej Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, stąd znalazły się one w „Sprawozdaniach z Posiedzeń Komisji”. Każde z wystąpień było właściwie artykułem w maszynopisie, małą monografią. Zawsze solidnie podbudowane diachronią, od rekonstrukcji indoeuropejskiej, przez formy staro- i średnioindyjskie, do nowoindyjskich. Nie ukrywał, że stanowią kolejne rozdziały gramatyki historycznej języka hindi. Niestety, nieukończone dzieło pozostało tylko w rękopisie. Część tematów została opublikowana w innych źródłach (*The origin of comparison of Adjectives in Hindi*⁷, *Das System der Zahlwörter im Hindi*⁸, *Die Causativa in der Hindi Sprache*⁹, *Exponents of Plural in Hindi declension*¹⁰).

³ *Liquid sounds in Gypsy language*, „Rocznik Orientalistyczny” XV, 1939–1949, s. 357–370.

⁴ *Imiona Cyganów polskich*, „Onomastica” I, 1956; II, 1957.

⁵ *Grammar of the Lovari dialect*, „Prace Komisji Orientalistycznej PAN”, nr 3, Kraków 1964.

⁶ *Cyganie*, „Nauka dla Wszystkich”, 176, Kraków 1972.

⁷ *The origin of comparison of Adjectives in Hindi*, „Folia Orientalia”, XI, 1969, s. 235–247.

⁸ *Das System der Zahlwörter im Hindi*, [w:] *Studien zur allgemeine und vergleichende Sprachwissenschaft*, red. B. Schweinitz, Jena 1976.

⁹ *Die Causativa in der Hindi Sprache*, „Folia Orientalia” XXIV, 1987, s. 213–218.

¹⁰ *Exponents of Plural in Hindi declension*, „Folia Orientalia” XXI, 1980.

Opracowania o charakterze encyklopedycznym znalazły swoje miejsce w pracy pod redakcją Leszka Bednarczuka pt. *Języki indoeuropejskie*¹¹, gdzie Pobożniak opracował rozdziały: *Języki indyjskie* oraz *Język tocharski*, i w *Słowniku terminologii językoznawczej*¹², gdzie zamieszczono w jego opracowaniu hasła indyjskie i irańskie. Również w *Encyklopedii podręcznej* PWN możemy znaleźć 90 haseł jego autorstwa.

Choć jego główną specjalnością było językoznawstwo, Tadeusz Pobożniak nie stronił od literatury indyjskiej. Jest autorem dwóch dużych przekładów: przypisywanego królowi Siudrace staroindyjskiego dramatu *Mrcchakatika* (*Gliniany wózek*) oraz klasycznego, a dla części buddystów kanonicznego dyskursu *Milindapañha* (*Pytania króla Menandra*). Oba teksty wymagały olbrzymiej erudycji indianistycznej. Dramat staroindyjski oprócz sanskrytu używał średnioindyjskich prakrytów, rozmowa zaś buddyjskiego mędrca Nagaseny z greckim królem Menandrem została zapisana w języku pali. Zmienne były losy obu przekładów. Dramat Siudraki został wystawiony w Teatrze Polskim we Wrocławiu oraz w Teatrze im. Juliusza Słowackiego w Krakowie, w reżyserii Krystyny Skuszanki, jednak nigdy nie został opublikowany. Na potrzeby teatralne zmieniono tytuł sztuki. Był to już nie oryginalny *Gliniany wózek* (*Mrcchakatika*), lecz *Wasantasena* (od imienia bohaterki). Mniej szczęścia miały *Pytania króla Menandra*, bo nie tylko nie zostały wydane, ale znaczną część przekładu skradziono. Zachowały się natomiast artykuły dotyczące obu dzieł (*Mrcchakatika as a drama of individual characters*¹³, *Problem of dream in Milinda-Pañha*¹⁴, *Genesis of Milinda-Pañha*¹⁵). „W szufladzie” pozostał też przekład staroirañskiej *Jasny* i wiele rzeczy mniejszych. Może i nie był T. Pobożniak literatem (choć *Wasantasena* cieszyła się dużym powodzeniem publiczności teatralnej), ale jego solidne przekłady filologiczne mogłyby stać się podstawą dalszych opracowań.

Po omówieniu twórczości naukowej trzeba wrócić do Tadeusza Pobożniaka jako dydaktyka. Elitarne studia orientalistyczne to praca w małej, kilkuosobowej grupie, czasem w układzie sam na sam student–profesor. Trzeba powiedzieć, że niezależnie od wielkości audytorium, my, uczniowie, byliśmy zawsze traktowani bardzo poważnie. Choć profesor nigdy nie czytał swoich wykładów, zawsze przynosił je zapisane pełnymi zdaniem, czasem tylko sprawdzając jakiś przykład. Zawsze dostosowywał do nas tempo zajęć, czasem czuliśmy się zawstyżeni, wiedząc, że czeka, aż sami włączymy się w tok jego myślenia. Zakres tematyczny jego zajęć był bardzo szeroki; gramatyka opisowa i historyczna sanskrytu i hindi, językoznawstwo,

¹¹ *Języki indoeuropejskie*, red. L. Bednarczuk, t. I, Warszawa 1978.

¹² *Słownik terminologii językoznawczej*, red. Z. Gołąb, A. Heinz, K. Polański, Warszawa 1970.

¹³ *Mrcchakatika as a drama of individual characters*, „Indologia Taurinensis” (Torino) VI, 1978, s. 251–253.

¹⁴ *Problem of dream in Milinda-Pañha*, [w:] *Dr. L. Sternbach Felicitation Volume*, Lucknow 1979.

¹⁵ *Genesis of Milinda-Pañha*, „Wissenschaftliche Zeitschrift” (Jena) 1979.

językoznawstwo, historia literatury staroindyjskiej i hindi, kultura i sztuka Indii, poetyka indyjska czy zagadnienia z najnowszej historii Indii. Jego aktywność naukowo-czytelnicza nie osłabła bynajmniej po oficjalnym przejściu na emeryturę w 1975 r. Uczył jeszcze przez dziesięć lat, doprowadzając do szczęśliwego finału wiele prac magisterskich i kilka doktorskich. Wykładał również w uniwersytetach zagranicznych (Uppsala 1970, Goeteborg 1971, Teheran, Shiraz 1974). Brał udział w wielu zagranicznych konferencjach (New Delhi, Berlin, Turyn, Paryż, Weimar, Benares). Był czynnym członkiem International Society of Sanskrit Studies, z siedzibą w Paryżu, oraz wieloletnim członkiem i przewodniczącym Komisji Orientalistycznej krakowskiego oddziału PAN.

Przejęty ideami Mahatmy Gandhiego, zaprzysiężony wegetarianin, potrafił przyciągać nie tylko studentów, ale i wielu słuchaczy, przychodzących na spotkania w Towarzystwie Przyjaźni Polsko-Indyjskiej. Samo towarzystwo, w czasach obowiązkowej przyjaźni z sąsiadami Polski, było ewenementem. Gromadziło ludzi „nawiedzonych”, poszukujących, głównie autentycznych przyjaciół Indii i wszystkiego co indyjskie. Z pewnością był Tadeusz Pobożniak „budowniczym mostów” pomiędzy kulturami. Jeden z założycieli i wieloletni prezes krakowskiego oddziału TPPI, zrobił bardzo wiele dla popularyzacji szeroko pojętej kultury indyjskiej. Co tydzień można go było spotkać w dzierżawionym od państwa Halcerczów pokoiku Towarzystwa, przy ul. Garbarskiej 9, co miesiąc na prelekcjach organizowanych przez TPPI. Trudno byłoby zliczyć wszystkie jego popularyzatorskie wykłady, jednak pozostały one — tak jak i jego osoba — w pamięci bardzo wielu słuchaczy.

Choć nigdy nie opowiadał o swoim prywatnym życiu, wiedzieliśmy o tragediach, jakie go spotkały. Kiedy spoczął w rodzinnym grobowcu na Cmentarzu Rakowickim, dołączył do dwóch synów: Jerzego, zmarłego w dzieciństwie, i Mariana z żoną, zmarłych tragicznie w Alpach. Nie bez wpływu na jego zdrowie pozostał uliczny wypadek, w następstwie którego spędził wiele tygodni w szpitalu. Jednak praktykowanie hatha jogi, wegetariańska dieta i psychiczna młodość sprawiały, że kiedy w Collegium Paderevianum nieczynne były windy, widziano profesora wbiegającego na dziewiąte piętro po dwa stopnie na raz.

Patrząc na dorobek doc. dr. hab. Tadeusza Pobożniaka można mieć wrażenie niedosytu. Jednak jakość tej pracy broni się sama. Solidny, tradycyjny warsztat, bardzo trudne i różnorodne tematy, nieosiągalne bez znajomości wielu języków, długich, żmudnych studiów, autentycznej naukowej erudycji. Nigdy nie został profesorem, ani nadzwyczajnym, ani zwyczajnym. To była cena, jaką zapłacił za udział w rozwoju studiów indianistycznych, wykształcenie następców, powołanie i podtrzymanie Zakładu Indianistyki w Instytucie Filologii Orientalnej UJ.

Bibliografia

- T. Milewski, T. Pobożniak, *Historia językoznawstwa ogólnego, indoeuropejskiego i filologii indyjskiej w Uniwersytecie Jagiellońskim*, [w:] *Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego. Historia katedr*, red. W. Taszycki, A. Zaręba, Kraków 1904.
- Studia Indo-Iranica*, Prace Komisji Językoznawstwa PAN, Oddział w Krakowie, nr 52, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1983.

Przemysław Piekarski